Organizacje skrajne w demokratycznym państwie i społeczeństwie 2012-2013

Aleksandra Moroska-Bonkiewicz

Organizacje skrajne we współczesnej Europie ogólna charakterystyka

Otwarta Rzeczpospolita

Trust for Civil Society in Central & Eastern Europe

Organizacje skrajne w demokratycznym państwie i społeczeństwie 2012-2013

Aleksandra Moroska-Bonkiewicz
Instytut Bezpieczeństwa i Spraw Międzynarodowych
Dolnośląska Szkoła Wyższa

Organizacje skrajne we współczesnej Europie

ogólna charakterystyka

Ekspertyza przygotowana w ramach projektu:
„Organizacje skrajne w demokratycznym państwie
i społeczeństwie 2012-2013"

Warszawa 2013

Otwarta Rzeczpospolita

Trust for Civil Society
in Central & Eastern Europe

Redakcja merytoryczna:

Paula Sawicka
i Aleksandra Gliszczyńska-Grabias

ISBN 978-83-64083-28-0

Czym są organizacje skrajne?

Pod pojęciem „organizacje skrajne" kryje się współcześnie wiele różnych fenomenów. Należą do nich zarówno partie polityczne jak i organizacje mniej sformalizowane o charakterze stowarzyszeń, związków czy subkultur. Jako skrajne określane są zarówno organizacje działające w podziemiu, nierzadko zdelegalizowane, lub funkcjonujące na marginesie sceny politycznej, jak i te, które operują bliżej głównego nurtu polityki i nierzadko wywierają wpływ na sprawowanie władzy.

Skrajny oznacza według słownika języka polskiego: krańcowy, będący radykalnym. Słownik synonimów podaje natomiast określenia takie jak: ekstremalny, ostateczny, radykalny. Jeśli pojęcie „skrajność" odniesiemy do spektrum politycznego, to w sposób naturalny spoglądamy na organizacje znajdujące się na najdalej wysuniętych krańcach osi lewica-prawica, biorąc za punkt odniesienia umiarkowany środek. Ich pozycja definiowana jest na podstawie różnych kryteriów, m.in. głoszonych haseł, np. żądających radykalnych zmian społecznych i politycznych. W państwach demokratycznych skrajność oznacza poglądy i działania kwestionujące (choć w różnym stopniu) demokratyczne państwo i jego fundamentalne wartości, wyrażające dezaprobatę wobec funkcjonującego porządku politycznego, ekonomicznego czy społecznego, towarzyszy im nierzadko: fanatyzm, akcjonizm, dogmatyzm, teorie spiskowe, podziały na przyjaciół - wrogów itp. Dokładna charakterystyka cech organizacji skrajnych wymaga odniesienia się do ich profilu ideologicznego. Podstawowy podział w tym względzie związany jest z tradycyjną osią ideologiczną lewica - prawica.[1] Na tej podstawie wyróżniamy zarówno skrajną prawicę jak

1 Choć ich pierwotne znaczenie uległo ewolucji a sam podział stracił na wyrazistości, terminy „lewica", „prawica" nie wyszły z obiegu ani w języku politycznym ani naukowym. Ich podstawą jest wciąż dychotomia pomiędzy równością i nierównością. Więcej na ten temat patrz m.in.: N. Bobbio, *Prawica i Lewica,* Warszawa 1996.

i skrajną lewicę. Niektórzy badacze zjawiska odwołują się do węższych tożsamości ideowych określając organizacje skrajne jako neofaszystowskie, rasistowskie, komunistyczne, marksistowskie, anarchistyczne itp. Skrajność wiązać się może również z wartościami religijnymi, wówczas używane jest pojęcie fundamentalizm dla określenia postaw bezkompromisowo trzymających się dogmatów.

Poza odmiennościami ideologicznymi oraz zróżnicowaniem form organizacyjnych ugrupowania skrajne różnią się także stosowanymi metodami działania. Partie polityczne chcące funkcjonować legalnie dystansują się od wszelkiego rodzaju przemocy i działań grup paramilitarnych, inne współpracują z nimi mniej lub bardziej otwarcie traktując je niekiedy jako bazę społeczną wspierającą działania pozaparlamentarne. Narażają się wówczas na ryzyko delegalizacji. Jedną z form działalności jest również terror. Poprzez zamachy, zastraszanie, ugrupowania te dążą do realizacji swoich idei lub żądań.

Rozmaitości organizacji skrajnych towarzyszy duże zróżnicowanie terminologiczne. Najbardziej popularne są określenia: ugrupowania ekstremalne, radykalne, populistyczne. Kładą one nacisk na odmienne właściwości badanych partii tudzież sugerują różne formy intensywności ich skrajnych postaw. Z punktu widzenia analitycznego rozróżnienie nasilenia postaw skrajnych wydaje się dość użyteczne. Niemieccy politolodzy zaproponowali podział na twardy i miękki ekstremizm. Przyjęli, że „twardy" ekstremizm odrzuca całkowicie demokratyczne państwo konstytucyjne i dąży (mniej lub bardziej jawnie) do zmiany systemu w kierunku dyktatury. Partie takie współpracują z ugrupowaniami stosującymi przemoc. „Miękcy" ekstremiści przeciwstawiają się natomiast jedynie niektórym elementom państwa demokratycznego, formalnie opowiadając się za jego regułami i wartościami. Dystansują się od wojowniczych, niepartyjnych organizacji.[2] Podobną funkcję różnicującą spełniać może określenie „radykalizm", które stosowane jest czasami wymiennie z pojęciem „ekstremizm", lub jako jego lżejsza forma, jako opozycja wobec demokracji liberalnej a nie demokracji w ogóle.[3] Organizacjom skrajnym

2 E. Jesse, T. Thieme, *Extremismus in den EU-Staaten. Theoretische und konzeptionelle Grundlagen*, (w:) *Extremismus in EU- Staaten*, red. E. Jesse, T. Thieme, Wiesbaden 2011, s. 17-19.

3 Więcej na ten temat patrz.: C. Mudde, *Politischer Extremismus und Radikalismus in Westeuropa - Typologie und Bestandsaufnahme*, (w:) *Gefährdungen der Freiheit. Extremistische Ideologien in Vergleich*, red. U. Backes, E. Jesse, Göttingen 2006, s. 87-104.

przypisywane są również właściwości populistyczne. Nie są to jednak pojęcia jednoznaczne.[4] Niewątpliwie wiele partii skrajnych dążąc do zwiększenia akceptacji społecznej a tym samym potencjału mobilizacyjnego w wyborach odwołuje się do populistycznych idei oraz strategii.

Czynniki warunkujące sukcesy i porażki ugrupowań skrajnych

Charakteryzując organizacje skrajne nie sposób nie wspomnieć o skali tego zjawiska w Europie. Zanim jednak ukazana zostanie ich siła wyrażająca się głównie poprzez poziom poparcia wyborczego, istotnym jest wskazanie przyczyn poparcia i marginalizacji tego typu ugrupowań, co może być jednocześnie wskazówką przy określaniu sposobów przeciwdziałania im.

Jedną z pierwszych jest teoria głosowania ideologicznego. Zgodnie z nią poparcie dla partii ekstremistycznych wynika ze zgodności światopoglądów i przekonań politycznych partii i ich wyborców. Ważne są w tym kontekście cechy osobowości i system wartości osób udzielających poparcia organizacjom skrajnym. Wskazuje się na tzw. „autorytarną osobowość". Naukowcy dowiedli jednak, że ekstremistyczne nastawienia nie prowadzą bezpośrednio do wyboru partii skrajnie prawicowej.[5] Ma to miejsce w połączeniu z niezadowoleniem społeczno-politycznym.

Wiąże się to z drugim podejściem, które jako przyczynę poparcia dla organizacji skrajnych wskazuje tzw. „społeczną dezintegrację", czyli powstałe na skutek zmian społecznych poczucie braku norm, niepokój, obawy, złość.[6] Współcześnie najbardziej popularna w tym kontekście jest *teoria przegranych procesu modernizacji.* Stwierdza ona, że zmiany takie

4 Populizm może iść w parze ze skrajną ideologią, ale nie musi. Definiowany jest najczęściej przez pryzmat specyficznie postrzeganej idei ludu, jego nadrzędnej woli oraz idei wykluczania, co w konsekwencji wpływa na odmienne, od współczesnych form, postrzeganie demokracji. Choć nie jest antydemokratyczny per se, to poprzez dążenie do ograniczenia idei pluralizmu na rzecz monizmu, nieuznawanie kompromisów, dążenie do reform systemu demokratycznego w aspekcie proceduralnym, opozycję wobec istniejącego w danym państwie status quo, przesuwać się może w stronę ekstremizmu.

5 J. Falter, M. Klein, *Wer wählt rechts? Die Wähler und Anhänger rechtsextremistischer Parteien im vereinten Deutschland*, München 1994.

6 K. Arzheimer, *Electoral Sociology: Who Votes fort he Extreme Right and why - and when?*, http://www.kai-arzheimer.com/arzheimer-extreme-right-review.pdf data odczytu 20.10.2012.

jak: rewolucja postindustrialna, transformacja systemowa, globalizacja prowadzą do znacznych przeobrażeń społeczno-ekonomicznych i kulturowych społeczeństw. Mogą one wywoływać negatywne konsekwencje dla pewnych grup społecznych, np. socjalną lub kulturową marginalizację (na skutek wzrostu bezrobocia czy liczby imigrantów). Wśród osób, które doświadczyły obiektywnych lub subiektywnych strat, pojawiają się uczucia zagrożenia, niepewności, wyobcowania, frustracji i nierzadko poczucie braku reprezentacji swoich interesów.[7] Ponadto, wskutek procesu indywidualizacji ludzie przejawiają silną potrzebę przynależności, co powoduje, że stają się podatni na apel partii skrajnych, które oferują silne przywództwo oraz sztywną ideologię. Wiąże się z tym także teoria *głosu protestu*. Zgodnie z nią partie skrajne są popierane ze względu na zniechęcenie politykami i partiami establishmentu oraz niezadowolenie z funkcjonowania systemu społeczno-politycznego. Celem poparcia jest „danie nauczki" partiom głównego nurtu, a tym samym zmuszenie ich do zmiany prowadzonej polityki.[8] Niemniej jednak, aby zwiększyć prawdopodobieństwo oddania głosu na partie skrajne, poczucie deprywacji oraz nastroje protestu powinny zostać powiązane z przekonaniami charakterystycznymi dla tego typu partii. W przeciwnym razie głos protestu zazwyczaj przejawia się absencją wyborczą lub jest absorbowany przez inne partie. Protest tudzież niezadowolenie mają więc istotne znaczenie jako aktywator ukrytych skrajnych przekonań, które dzięki nim przetwarzane są na zachowania polityczne.[9] Skrajne przekonania stanowią jednak *conditio sine qua non* w głosowaniu na partie ekstremistyczne.

Oprócz wyżej wskazanych czynników istotne dla wyjaśnienia różnic w poparciu dla organizacji skrajnych w poszczególnych państwach oraz jego fluktuacji są determinanty instytucjonalne, polityczna struktura sposobności oraz czynniki zależne od samej partii.

---

7 Więcej na ten temat patrz: A. Moroska, *Prawicowy populizm a Eurosceptycyzm (na przykładzie Listy Pima Fortuyna w Holandii i Ligi Polskich Rodzin w Polsce)*, Wrocław 2010.

8 J. Held, W. Schmidt, *„Verunsicherte Modernisierungsverlierer"? Rechtsextremismus in Deutschland: Empirische Befunde und Erklaerungsansetze*, (w:) *Brennpunkte der Politischen Kultur in Polen und Deutschland*, red. G. Meyer, S. Sulowski, W. Łukowski, Warszawa 2007, s. 58.

9 K. Arzheimer, *Wahlen und Rechtsextremismus*, (w:) *Extremismus in Deutschland. Erscheinungsformen und aktuelle Bestandsaufnahme, Bundesministerium des Innern*, Berlin 2004, s. 79, http://www.extremismus.com/texte/reader1.pdf., data odczytu 18.06.2011.

Analiza pod względem instytucjonalnym opiera się na hipotezie, że różne systemy polityczne stwarzają odmienne możliwości działania i rozwoju oraz ograniczenia partiom skrajnym. Należą do nich m.in. przyjęty w danym państwie system wyborczy, regulacje prawne dotyczące funkcjonowania partii politycznych, struktura terytorialna państwa, wzorce współpracy politycznej. Decydują one o otwartym lub zamkniętym charakterze procesów politycznych. Nie mniej istotne są czynniki składające się na polityczną strukturę sposobności (*political opportunity structure*). Zaliczyć do nich należy kulturę polityczną danego kraju, działania mediów, układ i wzajemne oddziaływanie partii politycznych w systemie partyjnym, polaryzację partyjną, a także w szerszym ujęciu sytuację polityczną i ekonomiczną w kraju. Podlegają one mniej lub bardziej nagłym zmianom, i tym samym mogą wspomagać lub ograniczać możliwości zaistnienia i sukcesu partiom operującym na obrzeżach systemu partyjnego. I w końcu rola samej partii. Jako racjonalny gracz operujący w przestrzeni politycznej ma ona możliwość reagowania na okazje stwarzane przez otoczenie, w którym funkcjonuje. Istotna jest zarówno ideologia partii, jej agenda polityczna (czy partia potrafi wykorzystać tzw. „gorące" tematy, kwestie najbardziej istotne w danym momencie a ignorowane przez inne partie) oraz organizacja struktur partyjnych (czy są spójne i stabilne) i przywództwo (czy istnieje charyzmatyczny lider).[10]

Poszczególne elementy tworzą wielopoziomowy model pozwalający określić kto, dlaczego i kiedy popiera ugrupowania skrajne.

Charakterystyka organizacji skrajnych w państwach UE

Specyfika ugrupowań skrajnych wymaga przyjęcia określonej perspektywy, która pozwoli na usystematyzowanie przedmiotu analizy. Stąd też, w niniejszej ekspertyzie, rozpatrywane będą ugrupowania funkcjonujące w państwach UE, podzielone wzdłuż tradycyjnej osi ideologicznej na prawicowe i lewicowe. W ich ramach scharakteryzowane zostaną partie polityczne i organizacje pozapartyjne ze wskazaniem na stopnie

10 A. Moroska, op. cit., s. 50-52; *The far Right in Europe. An Encyklopedia*, red. P. Davies, P. Jackson, 68-69.

postaw antydemokratycznych („twardy" i „miękki" ekstremizm). Szczególna uwaga zwrócona zostanie na poziom ich poparcia wyborczego oraz stosowane metody działania.

Organizacje skrajnie prawicowe

Nawiązując do propozycji turyńskiego filozofa Norberto Bobbio[11] skrajna prawica łączy zaprzeczenie zasad wolności, co wskazuje na jej mniej lub bardziej ekstremistyczny charakter oraz odrzucenie etosu fundamentalnej równości człowieka, co w skrajnych formach wyrażać się może za pomocą dyskryminacji rasowej lub etnicznego czy kulturowego partykularyzmu, w którym jednostki przynależące do określonego (etnicznie lub kulturowo) narodu są społecznie faworyzowane.

Jednym z najbardziej klasycznych podziałów współczesnych partii skrajnie prawicowych jest rozróżnienie pomiędzy „starą" i „nową" skrajną prawicą.[12] Zgodnie z tą koncepcją przyporządkowanie do starej prawicy jest zależne od tego czy dana partia odwołuje się do ideologii faszystowskiej lub narodowo-socjalistycznej czy też nie. Do starej prawicy zaliczane są współcześnie najczęściej włoska MS-FT (Ruch Społeczny - Trójkolorowy Płomień), NPD (Narodowo-Demokratyczna Partia Niemiec), BNP (Brytyjska Partia Narodowa) i węgierski Jobbik. Partie te zorientowane (mniej lub bardziej) na ideologię narodowego-socjalizmu czy faszyzmu, prezentują postawy zdecydowanie ksenofobiczne, nierzadko rasistowskie. Celem tych partii jest stworzenie homogenicznej etnicznie wspólnoty narodowej oraz zastąpienie demokratycznego porządku społeczno-politycznego różnymi formami dyktatury. Zdecydowana antysystemowość starej prawicy kwalifikuje ją jako twardych ekstremistów.

Dogmatyczne podważanie demokracji we współczesnych państwach europejskich rzadko idzie w parze z szeroką społeczną akceptacją. Stąd też partie nowej skrajnej prawicy dążą do złagodzenia skrajnych postaw ideologicznych. Odżegnując się od powiązań z ideologiami totalitarnymi prezentują się jako bardziej umiarkowane, zdolne do sprawowania władzy

11 N. Bobbio, op.cit.

12 Koncepcja zaproponowana przez P. Ignaziego, patrz szerzej P. Ignazi, *The Extreme Right: Defining the Objects and Assessing the Causes,* [in:] *The New Politics of the Right*, ed. H-G. Betz, S. Immerfall, New York 2002, s. 21-37.

siły polityczne. Nie stoją w opozycji do demokracji jako formy rządów, ale do jej liberalnego wariantu m.in. poprzez pogardę dla idei pluralizmu oraz dążenie do jej ograniczenia na rzecz elementów autorytarnych.[13] Do partii nowej skrajnej prawicy zaliczane są m.in. francuski FN (Front Narodowy), austriacka FPÖ (Wolnościowa Partia Austrii) i BZÖ (Związek Przyszłości dla Austri), bułgarska ATAKA, ale także włoska LN (Liga Północy), czy PRM (Partia Wielkiej Rumuni).[14] Ugrupowania te nie są jednorodne pod względem ideologiczno-programowym, stąd też spotkać się można z różnymi ich określeniami, takimi jak radykalna prawica, narodowi czy neoliberalni populiści, partie anty-imigranckie, rasistowskie, czy też miękcy ekstremiści. Ponadto poszczególne definicje kładą nacisk na odmienne cechy ideologiczno-programowe, dlatego też jedna partia może przynależeć do wielu różnych typów. Niektóre z ugrupowań (FN czy VB) prezentują również elementy charakterystyczne dla starej prawicy.

Mimo braku przejrzystości wskazać można minimalny wspólny mianownik charakteryzujący skrajną prawicę. Jedną z cech typowych jest negatywne określanie tożsamości, polegające na odgradzaniu tożsamości narodowej (kulturowej lub etnicznej) od obcych pochodzących z zewnątrz - innych narodów, imigrantów, mniejszości narodowych, jak i od inaczej myślących we własnym kraju. Nowy protekcjonizm kulturowy prowadzi często do nacjonalizmu. Nowa skrajna prawica zastępuje jednak zasadę narodowej lub rasowej wyższości, charakterystyczną dla prawicy starego typu, etnicznym i kulturowym partykularyzmem. Bazując na idei etnopluralizmu uznaje równość i przyznaje prawo do zachowania odmienności wszystkim kulturom i rasom równocześnie wspierając argument o niekompatybilności niektórych kultur.[15] Postawie tej nierzadko towa-

13 Według Ignaziego nowa skrajna prawica jest produktem postindustrialnego społeczeństwa i kryzysu tradycyjnych partii, które nie potrafią szybko reagować na pojawienie się nowych problemów społecznych.

14 Ponadto: belgijski VB (Interes Flamandzki), holenderska LPF (Lista Pima Fortuyna) i PvV (Partia dla Wolności), DF (Duńska Partia Ludowa), SNS (Słowacka Partia Narodowa), LPR (Liga Polskich Rodzin) itp.

15 Fennema M., *Populist Parties of The Right, ASSR Working paper 04/01*, February 2004, s. 12, wersja online: http://www.assr.nl/workingpapers/documents/ASSR-WP0401.pdf, data odczytu 14.07.2006.

rzyszy ksenofobia. W Europie Zachodniej przejawia się ona, szczególnie po 2001 r., niechęcią wobec muzułmańskich imigrantów z krajów arabskich lub afrykańskich. W Europie Wschodniej znienawidzonym „obcym" stała się mniejszość romska (np. na Węgrzech), pracownicy ze wschodu, np. Wietnamczycy i mniejszości z państw sąsiadujących, czy też tradycyjnie - Żydzi. Należy podkreślić, że negatywne określanie tożsamości może być łatwo radykalizowane, a wówczas starania o jednomyślność w zakresie wartości mogą się przerodzić w nietolerancję, a strach przed obcymi - w rasizm.

Skrajna prawica dąży ponadto do zachowania silnej organizacji państwowej, mającej chronić dobro narodu. W obliczu procesów globalizacji oraz integracji europejskiej sprzeciwia się ograniczaniu suwerenności narodowej, wykorzystując przy tym społeczne resentymenty, wpisuje się w środowisko kontestatorów projektu integracji europejskiej. Typowy dla skrajnej prawicy jest także szacunek dla idei ładu i porządku oraz tradycyjnej moralności. Postawy te łączą się zazwyczaj ze sprzeciwem wobec procesów modernizacji i emancypacji.

Dla większości ugrupowań nowej skrajnej prawicy jednym z głównych elementów tożsamości oraz źródłem poparcia społecznego jest populizm. Postrzeganie społeczeństwa poprzez podział na dwie homogeniczne i antagonistyczne wspólnoty - lud (naród) oraz skorumpowaną elitę, a także przekonanie, że polityka powinna być wyrazem ogólnej woli społecznej stoją u podstaw dyskredytacji establishmentu politycznego, partii politycznych oraz instytucjonalnego systemu państwa, a także dążeń do wprowadzenia elementów demokracji bezpośredniej i personalizacji władzy. Towarzyszy temu specyficzny styl prowadzenia dyskursu politycznego (prowokacje, łamaniu tabu itp.) oraz organizacja oparta na charyzmatycznym przywództwie, scentralizowanym i autorytarnym sposobie zarządzania. Elementy populistycznej strategii odnaleźć można również wśród partii twardego ekstremizmu (np. NPD, BNP), które zaadoptowały je w celu zwiększenia społecznej akceptacji oraz potencjału mobilizacyjnego w wyborach.

Interesującymi przykładami skrajnie prawicowego populizmu są holenderska LPF (Lista Pima Fortuyna) i PVV (Partia dla Wolności). Holenderskiej wspólnocie narodowej postrzeganej jako „nowoczesna kultura" zachodu partie przeciwstawiają Islam (muzułmańskich imigrantów),

który zdaniem LPF i PVV przeczy liberalno-demokratycznym zasadom nowoczesnej kultury zachodniej, takim jak rozdział kościoła od państwa, równouprawnienie kobiet i mężczyzn, wolność słowa, demokracja. Odwołanie do uniwersalnych wartości zachodnich szło u LPF i PVV w parze z odrzuceniem relatywizmu kulturowego oraz uznaniem kultury zachodniej za nadrzędną, lepszą w stosunku do zacofanego islamu.[16] Holenderscy populiści różnili się tym samym od etnopluralizmu nowej prawicy. Obie partie czynią (skorumpowane) elity odpowiedzialnymi za liczne kryzysy w państwie, zarówno w sferze gospodarczej, kulturowej jak i politycznej, a przede wszystkim za błędną politykę imigracyjną, która pozwoliła na napływ Islamu do Holandii. Z drugiej strony wspierają „zwykłych ludzi", którzy muszą płacić rachunek za źle prowadzoną politykę. Partie domagały się zwrócenia kraju obywatelom, włączenia ich w proces decyzyjny, zmniejszenia dystansu pomiędzy polityką a społeczeństwem. Z czasem Wilders stał się bardziej radykalny, wyrażał pogardę dla systemu odizolowanego od społeczeństwa. Partie różniły się również od typowej skrajnej prawicy liberalizmem gospodarczym.[17] W sferze ekonomii skrajna prawica przesunęła się bowiem w latach 90. na lewo od centrum i otrzymała miano populizmu socjalnego.[18] Niechęć wobec dzikiego liberalizmu idzie dziś w parze z tzw. „szowinizmem dobrobytu"[19]. Połączenie haseł neoliberalizmu z państwowym protekcjonizmem pozwala na dużą elastyczność programową, a tym samym na dotarcie do szerokiego elektoratu. Powoduje to jednak, iż prawicowi populiści nie

16 Fortuyn P., *De islamisering van onze cultuur: Nederlandse identiteit als fundament,* Uithorn 2001; *De puinhopen van acht jaar Paars: de wachtlijsten in de gezondheidszorg: een genadeloze analyse van de collectieve sector en aanbevelingen voor een krachtig herstelprogramma,* Uithorn 2002. Speech by Geert Wilders on the first day of the General Debate in the Dutch parliament, op.cit.; W. Mayr, R. Pfister, Spiegel Interview with Geert Wilders, 10.11.2010. P. Hylarides, *Geert Wilders: An Interview with the Netherlands' Controversial Politician,* Contemporary Review, vol. 291, nr. 1692, Wiosna 2009. Przemówienie Geerta Wilders w Berlinie 03 października 2010 r. http://www.pvv.nl/index.php/component/content/article/36-geert-wilders/3586-speech-geert-wilders-berlijn.html, data odczytu 15.02.2011.

17 P. Lucardie, *Rechts-extremisme, populisme of democratisch patriotisme? Opmerkingen over de politieke plaatsbepaling van de Partij voor de Vrijheid en Trots op Nederland,* http://dnpp.eldoc.ub.rug.nl/FILES/root/jb-dnpp/jb07/JB07LucardieDEF1.pdf, data odczytu 28.01.20011, s. 178-181.

18 L. Rensmann, op. cit., s. 69-70; Decker F., s. 29-31.

19 Oznacza to poparcie dla instytucji państwa dobrobytu, ale jedynie wobec członków własnego narodu.

mieszczą się w klasycznym, ekonomicznym rozumieniu idei prawicowości, co nierzadko nastręcza problemów z ich klasyfikacją oraz wpływa na rozmydlenie podziału pomiędzy skrajną prawicą i lewicą.

Przyjęta przez skrajną prawicę strategia skierowana jest do wszystkich, którzy obiektywnie lub subiektywnie cierpią z powodu zmian ekonomicznych i kulturowych związanych z modernizacją, globalizacją czy europeizacją. Typowym wyborcą skrajnej prawicy, stanowiącym rdzeń jej elektoratu jest młody mężczyzna o średnio-niższych dochodach i umiarkowanych osiągnięciach edukacyjnych (wykwalifikowany pracownik fizyczny oraz należący do byłej, nie tradycyjnej klasy pracującej), wyrażający obawy związane z imigracją. Ta grupa jest dość stabilna, dlatego skrajna prawica próbuje dodatkowo pozyskać wyborców (przy okazji zmian struktury sposobności) z innych grup społecznych.[20]

Wyborcze sukcesy partii skrajnie prawicowych różnią się znacznie w poszczególnych krajach. W większości przypadków ugrupowania zaliczane do „twardego" ekstremizmu wykazują znacznie niższe poparcie społeczne niż ugrupowania funkcjonujące w tzw. szarej strefie między demokracją a ekstremizmem, szczególnie te cechujące się populizmem. Niemniej jednak, jak pokazują doświadczenia niektórych państw europejskich, w sprzyjających warunkach nawet twardy ekstremizm w postaci węgierskiego Jobbiku (w 2010 r. otrzymał 16,7% głosów), czy Złotego Świtu w Grecji (w 2012 r. otrzymała 7% głosów) może zdobyć znaczące poparcie społeczne.[21] Istotne znaczenie dla rozwoju owych ugrupowań mają lokalne, regionalne społeczności. Tam bowiem uzyskują one jak dotąd największe poparcie czego przykładem jest NPD (w landach wschodnich), BNP i MS-FT.

Nowa populistyczna prawica ma dziś największe znaczenie od czasów drugiej wojny światowej, nawet jeśli jedynie w mniejszości państw UE jest trwałym elementem na arenie parlamentarnej (Belgia, Dania, Francja, Włochy, Austria, Słowacja, Słowenia i od niedawna Holandia), to jej poparcie w większości z nich znacznie przekracza poziom 10% głosów.[22] W innych państwach nowa skrajna prawica odnosi pojedyncze lub

20 K. Arzheimer, *Electoral sociology...*, op. cit., s. 12-13.

21 http://www.parties-and-elections.eu , data odczytu 20 grudnia 2012.

22 http://www.parties-and-elections.eu , data odczytu 20 grudnia 2012.

krótkotrwałe sukcesy wyborcze - przykładem bułgarska ATAKA, która w 2005 r. otrzymała 8,1% głosów, a w 2009 r. 9,4%, czy Szwedzcy Demokraci - w 2010 r. otrzymali 5,9% głosów.[23] Partie nowej skrajnej prawicy są obecnie silniejsze w Europie Zachodniej niż w jej wschodniej części. Mniej wyraźne są natomiast różnice pomiędzy wschodem i zachodem w odniesieniu do udziału skrajnej prawicy w rządzeniu. Jako mniejszy partner koalicyjny skrajna prawica uczestniczyła w rządach sześciu państw europejskich (Włochy, Austria, Holandia, Polska, Rumunia i Słowacja), w kolejnych trzech - w Bułgarii, Danii i Holandii wspierała rząd mniejszościowy. W państwach, w których skrajna prawica nie uczestniczy w rządzeniu wywiera ponadproporcjonalny wpływ na agendę polityczną.

Aby zjednać potencjalnych zwolenników partie skrajnej prawicy stosują strategie dwojakiego rodzaju. Albo współpracują z innymi partiami i pozaparlamentarnymi organizacjami (nierzadko stosującymi przemoc w działaniach) albo się od nich dystansują dążąc do współpracy z obozem prodemokratycznym. Jednoznacznie antysystemowe partie jak NPD czy MS-FT starają się integrować wokół siebie różne grupy i subkultury, stając się często jedynym reprezentantem środowiska skrajnie prawicowego na scenie politycznej tudzież parlamentarnej. Populistyczna skrajna prawica, chcąc uzyskać szeroką akceptację społeczną, oficjalnie odcina się od środowisk ekstremistycznych (szczególnie tych zmilitaryzowanych). W rzeczywistości jednak wiele partii współpracuje z ruchem skrajnej prawicy nie tylko przy wspólnych inicjatywach, istnieją między nimi niejednokrotnie powiązania strukturalne i personalne (przykładem Szwajcarska Partia Ludowa czy holenderska Partia dla Wolności).[24]

Badania pokazują, że w państwach, w których skrajnie prawicowe partie polityczne odnoszą sukcesy, pozapartyjne ruchy i organizacje są dość słabe (przykładem Belgia) i odwrotnie, tam gdzie partie są marginalizowane ruch skrajnej prawicy jest silny i aktywny (jak np. w Niemczech).[25]

---

23 http://www.parties-and-elections.eu, data odczytu 20 grudnia 2012.

24 E. Jesse, T. Thieme, *op. cit.,* s. 460; B. Schellenberg, *Dispersion and Differentiation: The Structures and Trends of the Radical Right in Europe*, (w:) *Strategies for Combating Right-Wing Extremism in Europe*, red. Bertelsmann Stiftung, Gütersloh 2009, s. 541-542.

25 B. Schellenberg, op. cit., s. 544.

Pod względem organizacyjnym jak i ideologicznym środowisko skrajnej prawicy jest bardzo zróżnicowane. Można wskazać na luźne, regionalne kliki i sieci jak członkowie subkultury skinów czy chuliganów oraz młodzież związaną ze sceną muzyczną. Podzielają oni ze skrajną prawicą nie tyle poglądy polityczne ile aspekty kulturowe. W wielu krajach liczba członków tych wspólnot przekracza liczbę zwolenników skrajnie prawicowych partii i organizacji, niemniej są oni najbardziej podatni na ich wpływy i stanowią źródło potencjalnych wyborców. Znacznie bardziej ustrukturyzowane oraz politycznie zorientowane są organizacje neonazistowskie oraz sieci międzynarodowych organizacji skinhead jak Blood&Honor czy Hammerskins, które koordynują działania poszczególnych oddziałów w wielu państwach UE.

Ideologicznie pozapartyjne organizacje skrajnej prawicy podzielić można na neonazistowskie, ludowo-narodowe, narodowo-konserwatywne, monarchistyczne, narodowo-rewolucyjne oraz autonomicznych nacjonalistów. Neonaziści czy neofaszyści jak Nowa Prawica w Rumunii, włoska Nowa Siła, czy Gwardia Węgierska funkcjonują zarówno w państwach posttotalitarnych i ich sojusznikach, jak i w państwach alianckich i najbardziej doświadczonych narodowym socjalizmem jak Polska, Francja, Anglia, Holandia czy Czechy. Tam też rywalizują one najintensywniej z ludowo-narodowymi wariantami skrajnej prawicy. Neonaziści gloryfikują Trzecią Rzeszę oraz charakteryzują się biologicznym rasizmem, jak większość organizacji pozostałych nurtów, otwarcie odrzucają demokratyczne państwo konstytucyjne oraz wykazują głęboką pogardę dla liberalizmu i pluralizmu.[26]

W wielu państwach UE (Niemczech, Francji, Holandii, na Węgrzech) zaobserwować można w ostatnich latach wzrost radykalizacji oraz przemocy na tle ksenofobicznym i rasistowskim ze strony grup skrajnie prawicowych. Wzrosła także liczba starć pomiędzy skrajną lewicą i prawicą (Szwecja, Holandia, Niemcy). Węgry stały się polem bitwy dla małych, brutalnych grup skinheadów oraz terrorystów ze Strzały Węgierskiej Armii Wyzwolenia, którzy dokonali tam licznych ataków. Paramilitarne podziemie funkcjonuje również w innych państwach; w Wielkiej Brytanii działa Brytyjski Combat 18, a w Niemczech niedawno ujawniła się

26 E. Jesse, T. Thieme, *op. cit.,* s. 468-469.

terrorystyczna komórka Podziemie Nacjonalistyczne zwana „Zwickauer Zelle". Przyznała się ona do popełnienia w latach 1997-2007 na terenie RFN zabójstw dziewięciu imigrantów, głównie Turków, z pobudek rasistowskich, jednego policjanta oraz czternastu napadów na bank. Akty przemocy wobec mniejszości oraz przeciwników politycznych stanowią niepokojący sygnał oraz potencjalne zagrożenie dla bezpieczeństwa publicznego.

Wskazuje się również na coraz ściślejszą współpracę międzynarodową środowisk skrajnie prawicowych, głównie na arenie europejskiej (wspólne koncerty, marsze protestacyjne) oraz zwiększone wykorzystanie nowych mediów, portali społecznościowych czy video-sharing jako środka komunikacji.[27] Mimo znacznej profesjonalizacji sceny skrajnie prawicowej w planowaniu i przygotowaniu różnych akcji i wydarzeń oraz we współpracy międzynarodowej, wciąż pozostaje ona daleko w tyle za fachowością skrajnej lewicy.

Organizacje skrajnie lewicowe

Po drugiej wojnie światowej większość skrajnie lewicowych ugrupowań zorientowanych było na marksistowsko-leninowski model społeczeństwa typu sowieckiego. Poza tym w niemal wszystkich państwach europejskich funkcjonowały grupy trockistowskie, maoistyczne i anarchistyczne. Nie miały one jednak większego znaczenia, a ich rezultaty wyborcze pozostawały daleko w tyle za „klasycznymi" partiami komunistycznymi. Wszystkie one dążyły do urzeczywistnienia socjalistycznej utopii - egalitarnego społeczeństwa pozbawionego klas i różnic w dobrobycie.[28] Upadek realnego socjalizmu zapoczątkowany w 1989 r. spowodował głęboki kryzys wśród skrajnej lewicy zarówno w Europie Zachodniej jak i Wschodniej. Organizacje reagowały na zmiany społeczno-polityczne w różny sposób. Wiele partii zrezygnowało z etykietki „komunizmu" i ewoluowało w kierunku demokratycznego socjalizmu (Partia Demokratycznego Socjalizmu w Niemczech czy Fiński Sojusz Lewicy), inne opowiedziały się za całkowitą zmianą w partie socjaldemokratyczne (np. Demokratyczna Lewica we Włoszech, Węgierska Partia Socjalistyczna),

27 E. Jesse, T. Thieme, *op. cit.,* s. 470*;* B. Schellenberg, op. cit., s. 544.

28 E. Jesse, T. Thieme, *op. cit.,* s. 463.

istniały również takie, które stały się częścią innych partii (jak np. Komunistyczna Partia Holandii weszła w skład Zielonej Lewicy), jeszcze inne pozostały wierne obozowi komunistycznemu.[29]

Współczesne organizacje skrajnie lewicowe tworzą partie pierwszej i ostatniej grupy. Lojalni komuniści wciąż dążą do urzeczywistnienia idei wielopłaszczyznowej społecznej równości poprzez wprowadzenie dyktatury proletariatu, co zaprzecza demokracji parlamentarnej opartej na zasadzie podziału władz i państwie prawa. Nie we wszystkich przypadkach dążenia rewolucyjne są jednak równie widoczne. Niektóre partie nawiązują do komunizmu bardziej w nazwie i retoryce niż rzeczywistych celach i podobnie jak ugrupowania z grupy pierwszej akceptują demokrację parlamentarną jednocześnie dążąc do utworzenia socjalistycznego rządu.[30] Postulowana przez partie zreformowanych socjalistów (przynależących do grupy pierwszej, określanych także jako lewicowi radykałowie, populiści tudzież miękcy ekstremiści) koncepcja demokratycznego socjalizmu ma być realizowana zgodnie z zasadami państwa demokratycznego poprzez wspieranie socjalnej emancypacji społeczeństw, a nie na drodze rewolucji.[31] Wciąż jednak nie jest jasne jak pogodzić demokratyczne procedury oraz pluralizm interesów z wizją społeczeństwa socjalistycznego i upaństwowioną gospodarką. Wydaje się to dalece iluzoryczne.

Partia Demokratycznego Socjalizmu (PDS), która utożsamia się z ideową tradycją komunizmu, a definiuje jako fundamentalna opozycja przeciwko stosunkom społecznym panującym w kapitalizmie, była często krytykowana za odwoływanie się do zbyt wyidealizowanego obrazu rzeczywistości byłej NRD.[32] Po połączeniu z WASGN i przemianowaniu na die Linke nie występuje już jedynie jako obrońca równości szans rozwoju dla wschodnich krajów związkowych RFN. Za swój najważniejszy cel uznaje przezwyciężenie „turbo-kapitalizmu" funkcjonującego w federalnych Niemczech. Podkreśla przy tym, iż swoje założenia polityczne chce

29 C. Mudde, *op. cit.,* s. 92-93.

30 *Ibidem*, s. 93.

31 E. Jesse, T. Thieme, *op. cit*., s. 464.

32 M. Gerth, *Die PDS und die ostdeutsche Gesellschaft im Transformationsprozess. Wahlerfolge und politisch-kulturelle Kontinuitäten,* Hamburg 2003, s. 90., V. Neu, *Linkspartei. PDS (Die Linke),* (w:) *Handbuch der deutschen Parteien,* red. F. Decker, V. Neu, Wiesbaden 2007, s. 323-324.

osiągnąć w ramach zasad systemu demokratycznego, dążąc do powstania alternatywnej formy społeczeństwa poprzez zmiany w strukturze społecznego myślenia. W celu zniwelowania różnic społecznych niemiecka lewica dąży przede wszystkim do daleko idącej redystrybucji majątku prywatnego z „góry" na „dół". W celu „dalszej demokratyzacji" państwa żąda wprowadzenia licznych elementów demokracji bezpośredniej, umożliwiających większy wpływ zwykłych obywateli na sprawy kraju.[33] Główna strategia partii oparta na tzw. „podwójnej drodze", rozumianej jako próba pozostania w zdecydowanej opozycji do obowiązującego modelu społecznego przy równoczesnej chęci prowadzenia aktywnej polityki w ramach aktualnego systemu politycznego, bywa nie zawsze łatwa do realizacji i prowadzi nierzadko do napięć wewnątrzpartyjnych.[34]

Zamiast czystej ideologii socjalistycznej orężem w walce politycznej dla wielu ugrupowań skrajnie lewicowych stała się dziś (m.in. dla Socjalistycznej Partii w Holandii czy też niemieckiej Lewicy) populistyczna krytyka systemu społeczno-politycznego oraz dyskredytacja elit politycznych. Odwołania do komunizmu mają raczej charakter strategii wycelowanej w tradycyjny elektorat skrajnie lewicowy. Skrajna lewica dąży jednak nie tylko do pozyskania zdeklarowanych socjalistów, ale także, podobnie jak skrajna prawica, szerokiej klienteli przegranych procesu modernizacji. Odwołują się więc nierzadko do haseł typowych dla populistycznej prawicy jak: sprzeciw wobec imigracji czy też narodowy protekcjonizm. Łączenie socjalizmu z ideami narodowymi jest szczególnie charakterystyczne dla Europy Środkowo-Wschodniej, niemniej w Europie Zachodniej tendencja ta jest również widoczna. Jej wyrazem jest m.in. opozycja wobec Unii Europejskiej, dużych koncernów oraz częstokroć ambicji państw sąsiednich.

Przyjęta strategia przynosi często pozytywne rezultaty. Największe sukcesy wyborcze wśród skrajnej lewicy odnoszą bowiem ugrupowania odwołujące się do demokratycznego socjalizmu i populizmu. Zarówno KKE (Komunistyczna Partia Grecji), PCF (Komunistyczna Partia Fran-

33 A. Kopka, *Skrajna Lewica w systemie demokratycznym RFN*, (w:) *Ekstremizm we współczesnym świecie*, red. A. Moroska-Bonkiewicz, Wrocław 2012, s. 215-220; E. Jesse, J.P. Lang, *Die Linke. Der smarte Extremismus einer deutschen Partei,* München 2008, s. 201-202.

34 V. Neu, *op. cit.*, s. 323.

cji), włoska RC (Partia Komunistycznego Odrodzenia), a także holenderska SP (Partia Socjalistyczna) otrzymują od 3 do 9% poparcia w wyborach do parlamentów narodowych (w ostatnich wyborach w 2012 r. KKE otrzymała w pierwszych - 8,48%, a w drugich 4,5% głosów, PCF 6,91%, a SP 9,7%).[35] Najwyższe poparcie skrajna lewica odnotowuje w Europie Środkowo-Wschodniej i Południowej. Wskazać tu należy na niemiecką Lewicę, która w ostatnich wyborach w 2009 r. otrzymała 11,9% poparcia, przy czym w Niemczech wschodnich przekroczyło ono 26% głosów[36]. KSCM (Komunistyczna Partia Czech i Moraw) mimo spadającego poparcia, wciąż przekracza 10% głosów (w wyborach w 2002 r. otrzymała 18,51% głosów, a w ostatnich wyborach w 2011 r. 11,27%), natomiast PCP (Portugalska Partia Komunistyczna) utrzymuje swój wynik wyborczy na podobnym poziomie około 8% (w wyborach 2009 r. otrzymała 7,86% głosów), wzrost poparcia zanotowała natomiast w wyborach 2011 r. hiszpańska IU (Zjednoczona Lewica) wynikiem 6,9% głosów. Zdecydowanie największe sukcesy odnosi cypryjska AKEL (Partia Postępu Ludu Pracującego), której wyniki w ostatnich dwóch cyklach wyborczych przekroczyły 30% głosów (2011 r. - 32,67%).[37] Trwale na arenie parlamentarnej partie skrajnej lewicy reprezentowane są w kilku krajach Europy Zachodniej i Południowej (Francja, Holandia, Grecja, Włochy, Portugalia, Hiszpania oraz Cypr), w Europie Środkowo-Wschodniej występują jedynie w Niemczech i Czechach. W przeciwieństwie do powyższych większość partii tzw. „twardego" ekstremizmu lewicowego nie ma znaczenia politycznego ani społecznego. Marginalną rolę odgrywają zwłaszcza nie-sowieckie warianty rewolucyjnego komunizmu - partie trockistowskie i maoistyczne.

Niektóre z ugrupowań zreformowanego socjalizmu wywierają również bezpośredni wpływ na sprawowanie władzy poprzez uczestnictwo w rządzie - jako mniejszy koalicjant na poziomie regionalnym lub narodowym (przykładem Francja, Włochy, Polska, Rumunia i Słowacja) czy też jako wsparcie rządu mniejszościowego (Dania, Szwecja, Hiszpania).

---

35 http://www.parties-and-elections.eu, data odczytu 4 grudnia 2012.

36 *Ergebnisse der Bundestagswahlen,* http://www.wahlrecht.de/ergebnisse/bundestag.htm, data odczytu 4 grudnia 2012.

37 http://www.parties-and-elections.eu, data odczytu 4 grudnia 2012.

Typowe dla skrajnej lewicy jest tworzenie szerokich sojuszy pomiędzy pro- i antydemokratycznymi grupami. Przykładem może być niemiecka Lewica, która podobnie jak wiele innych ugrupowań tego typu, stanowi swego rodzaju „zbiór partii" łącząc w swoich strukturach ugrupowania zaliczane do twardych ekstremistów, takie jak: KPF (Komunistyczna Platforma Partii Lewicy), FM (Forum Marksistowskie), SL (Lewica Socjalistyczna) oraz współpracuje z DKP (Niemiecką Partią Komunistyczną).[38] Wynika to z chęci połączenia w lub wokół partii różnych środowisk (tradycyjnych komunistów, anarchistów, autonomów), dla których klamrą spajającą jest antyfaszyzm, antykapitalizm i antyglobalizm. W przeciwieństwie do społecznie stygmatyzowanych prawicowych ekstremistów przejście pomiędzy zmilitaryzowaną a demokratyczną lewicą jest mniej problematyczne.[39]

Warto wskazać również na funkcjonujące współcześnie niepartyjne organizacje skrajnie lewicowe reprezentujące różnorodne nurty ideologiczne: maoistyczne, trockistowskie, anarchistyczne i sowiecki komunizm. Szczególnie dwie niesocjalistyczne subkultury zyskują w ostatnich latach na popularności - ekologiczny ekstremizm oraz anarchizm. W przeciwieństwie do demokratycznych ekologów, „ekofaszyści" uważają, że zniszczenie ziemi oraz egoizm ludzki zaszły tak daleko, że tylko ekologiczna dyktatura może uratować naszą planetę. Spokrewnieni są z nimi również radykalni obrońcy praw zwierząt. Niektóre z tego typu organizacji są wyraźnie antydemokratyczne, a w walce politycznej stosują przemoc (jak np. Animal Liberation Front, który posiada swoje komórki w wielu państwach Europy Zachodniej). W ramach ruchu anarchistycznego szczególnie aktywni są ekstremistyczni antyglobaliści, grupy autonomów, antyfaszyści oraz brutalni anarchiści identyfikujący się z tzw. Czarnym Blokiem.[40] Sednem działań grup czarnego bloku jest walka z kapitałem i państwem na narodowej i międzynarodowej arenie. Grupy te wierzą jedynie w zmiany rewolucyjne z użyciem siły. Mimo zainteresowania jakie owe grupy generują głównie za pomocą mediów,

38 E. Jesse, J.P. Lang, *op. cit.,* s. 233.

39 E. Jesse, T. Thieme, *op. cit*. s. 465.

40 Nazwa określa zbiór ugrupowań anarchistycznych, które organizują wspólnie akcje protestacyjne.

ich polityczne znaczenie oraz społeczne poparcie jest marginalne.[41] Wspomnieć należy, że antyfaszystowskie czy też anarchistyczne środowiska są znacznie bardziej rozpowszechnione w Europie Zachodniej (szczególnie w alternatywnych środowiskach dużych metropolii) niż w postkomunistycznych państwach UE. Niemniej jednak wysoki poziom umiędzynarodowienia i organizacyjna profesjonalizacja powodują, iż są one w stanie sprawnie przeprowadzać akcje protestacyjne w różnych częściach Europy, mobilizując klientelę poprzez rozbudowany system informacyjny (Internet, łańcuchy sms-owe, akcje ulotkowe).[42]

Wnioski i zalecenia

• Powyższa analiza pokazuje, że najsilniejsze spośród organizacji skrajnych w Europie są populistyczne partie skrajnej prawicy i lewicy, które w wielu państwach europejskich uzyskały wpływ na władzę, albo poprzez reprezentację w parlamencie, albo idąc dalej poprzez uczestnictwo lub wspieranie rządu. Ich legalistyczna taktyka w połączeniu z populizmem powoduje, że partie te są akceptowane społecznie oraz na arenie politycznej. Niezmiernie istotne dla ich sukcesów jest wykorzystywanie niezadowolenia społecznego, resentymentów, a także formułowanie kwestii społecznie ważnych a ignorowanych przez pozostałe partie establishmentu politycznego. Wprowadzając do rywalizacji politycznej elementy ekstremizmu - antypluralizm i antyliberalizm partie te przyczyniają się do radykalizacji polityki, społecznej polaryzacji i destabilizacji oraz szkodzą stosunkom międzykulturowym.

• Wpływ skrajnych populistów na środowisko społeczne i polityczne ma miejsce nawet wówczas gdy nie biorą udziału w rządzeniu i są izolowani. Podczas politycznej rywalizacji partie głównego nurtu, chcąc zatrzymać głosy wyborców, przejmują elementy agendy politycznej populistów radykalizując swoje poglądy m.in. w kwestiach przestępczości, imigracji i integracji mniejszości etnicznych oraz kwestiach socjalnych. Ponadto partie skrajne nie tylko kanalizują społeczne niezadowolenie z polityków

41 C. Mudde, *op. cit.*, s. 94-96.

42 E. Jesse, T. Thieme, *op. cit.*, s. 472.

i partii, ale poprzez dyskredytowanie aktorów życia politycznego wpływają na zmniejszenie poziomu satysfakcji z demokracji w ogóle.

• Doświadczenia państw europejskich pokazują, że nie ma jednej strategii, która prowadziłaby do ograniczenia społecznego i politycznego znaczenia skrajnych partii populistycznych. Ani ignorowanie, ani tolerowanie i współpraca nie wpływają jednoznacznie na ich osłabienie lub wyeliminowanie. Efekt przyjętych strategii jest w dużej mierze zależny od specyficznych warunków w każdym państwie. Przyznać należy, że w większości przypadków udział w rządzie ugrupowań skrajnych ujawniał ich braki kompetencyjne i prowadził w efekcie do dyskredytacji i rozpadu lub znacznego osłabienia ugrupowań skrajnych (Holandia, Polska). Przykład austriackiej FPÖ pokazuje natomiast, że rządzenie wpływa na, przynajmniej chwilowe, złagodzenia charakteru partii. Niemniej jednak taka strategia (dopuszczenia do władzy) wydaje się dość ryzykowna.

• Wzrost poparcia dla partii skrajnych jest niewątpliwie sygnałem, że w społeczeństwie dzieje się coś złego. Ugrupowania te stają się więc papierkiem lakmusowym dla rządzących, którzy mają szansę na reakcję. Chodzi jednak nie tyle o sprawne przeciwdziałanie kryzysom prowadzącym do społecznego niezadowolenia, ale o prowadzenie polityki w sposób zrozumiały i przystępny dla społeczeństwa, co wytrącić może argumenty populistom. Niezbędna jest również wrażliwość polityków na społeczne problemy i sygnalizowanie ich w debatach publicznych zanim zostaną przechwycone i wykorzystane przez skrajnych aktorów politycznych.

• Politycy, media i społeczeństwo powinni być uwrażliwieni na argumentację i zawoalowane postawy antydemokratyczne partii skrajnych, powinni także umieć pokazywać w debatach przykłady pozytywne w opozycji do negatywnych aspektów zjawisk wskazywanych przez populistów (np. związanych ze społeczeństwem wielonarodowym lub globalizacją). Potrzebna jest więc intelektualna i polityczna konfrontacja ze środowiskami skrajnymi.

• Towarzyszyć temu powinna dyskredytacja postaw ekstremistycznych przede wszystkim wśród osób sprawujących funkcje publiczne, ale i tych w najbliższym otoczeniu - pracy, szkole, rodzinie.

• Szczególną rolę odgrywają media, które poprzez dobór tematyki oraz sposób przekazywania informacji, nagłaśnianie wydarzeń społecz-

no-politycznych mogą przyczynić się do popularyzacji i legitymizacji skrajnych poglądów i organizacji, lub do ich stygmatyzacji.

• Ugrupowania zaliczane do „twardego ekstremizmu" zarówno lewicowe jak i prawicowe nie wykazują większego znaczenia politycznego. Niemniej w pewnych sytuacjach ich notowania mogą wzrosnąć, jest to jednak raczej tendencja krótkotrwała. Są one jednak szkodliwe z innego powodu, a mianowicie integrują środowiska skrajne oraz wpływają na świadomość ludzi młodych.

• W wielu państwach UE dopuszczalna jest delegalizacja partii antydemokratycznych, jednakże wciąż brakuje dowodów skuteczności tej formy represji. Nie ma również konsensusu wśród badaczy zjawiska, czy działania represyjne są efektywne, a także czy stoją one w zgodzie z ideami demokracji liberalnej. Delegalizacja ma niewątpliwie swoje plusy - m.in. ogranicza możliwości organizowania się, podejmowania wspólnych działań, legalnego propagowania przekonań podważających wartości demokratyczne, stanowi wyraz publicznego potępienia danej organizacji i całego środowiska. Z drugiej jednak strony doświadczenia państw UE, jak np. RFN, pokazują, że delegalizacja powoduje przechodzenie członków organizacji skrajnych do innych, podobnych ugrupowań, lub organizowanie się w sposób mniej ustrukturyzowany. Przykład niemieckiej NPD pokazuje również, że członkowie zakazanych organizacji mogą zasilać partie skrajne jednocześnie je radykalizując. Metody represyjne eliminują skutki, a nie przyczyny zjawiska, utrudniają możliwości monitorowania środowiska i aktywistów, a tym samym tworzenie efektywnych programów prewencyjnych. Zakaz działania dla partii politycznych delegitymizuje ponadto wyborców, którzy stanowią część pluralistycznych społeczeństw państw demokratycznych. Powinien być on adekwatny do zagrożeń dla systemu politycznego. Daleko idące środki represyjne mogą również prowadzić do konfliktu pomiędzy ochroną demokracji a jej ograniczeniem.

• Jedną z głównych słabości tworzenia efektywnych strategii przeciwdziałania ekstremizmowi jest brak danych co do liczebności środowiska, specyfiki jego członków, podejmowanych i planowanych działań, w tym popełnionych przestępstw np. z pobudek rasistowskich. Konieczny jest więc efektywny monitoring oraz ujednolicenie kryteriów, które precyzują np. co się rozumie przez przestępstwo na tle rasi-

stowskim. Monitoring ten powinien być prowadzony przez instytucje państwowe, ale także przez organizacje pozarządowe. Istotna w tym kontekście jest również komunikacja pomiędzy różnego rodzaju służbami oraz instytucjami czy organizacjami.

• Niewątpliwie konieczny jest efektywny system ścigania oraz karania przestępców ze środowisk skrajnej prawicy i lewicy, za co odpowiadają służby specjalne oraz porządkowe np. policja, a także wymiar sprawiedliwości. Niemniej jednak działania przestępcze mają również wymiar psychologiczny. Tworzą atmosferę strachu w społeczeństwie oraz zagrażają porządkowi publicznemu. Stąd też ważne jest, aby podejmować działania zanim przestępstwa zostaną popełnione.

• Jednym z potencjalnych źródeł poparcia dla skrajnej prawicy są ludzie o „osobowości autorytarnej", która kształtuje się zanim niektórzy z nich pójdą do urn wyborczych zagłosować na organizacje skrajne lub popełnią przestępstwa z nienawiści. Studia biograficzne prawicowych ekstremistów stosujących przemoc w swoich działaniach pokazują, że osoby takie odczuwają braki emocjonalne i socjalne wynikające z rozkładu rodziny, zaburzeń samooceny, zamkniętej osobowości itd.[43] Przynależność do środowisk, grup skrajnych daje im z jednej strony poczucie przynależności i nierzadko dowartościowania, z drugiej jednak izoluje jeszcze bardziej od społeczeństwa. Strategie przeciwdziałania ekstremizmowi powinny więc brać pod uwagę owe psychologiczno-socjalne elementy i wpływać na świadomość społeczną już od wczesnych lat szkolnych.

• Fundamentalne znaczenie dla przeciwdziałania ekstremizmowi politycznemu ma stworzenie kultury otwartej na pluralizm oraz wrażliwej na przejawy nietolerancji, dyskryminacji i przemocy politycznej. Wpłynie to z jednej strony na minimalizację akceptacji dla organizacji i działań skrajnych, a z drugiej pobudzi społeczeństwo do działań opozycyjnych w różnych obszarach życia: polityce, kulturze, gospodarce itd. Wrażliwe społeczeństwo obywatelskie jest najlepszą barierą dla rozwoju ekstremizmów.

• Istotne jest więc tworzenie długoterminowych programów edukacyjnych dla młodzieży np.: przeciwko rasizmowi i nietolerancji, ale także dla polityków i dziennikarzy, w celu uwrażliwienia ich na retorykę quasi-

43 B. Schellenberg, op. cit., s. 543.

demokratyczną. Niezbędne jest opracowanie programów powrotowych dla aktywistów sceny skrajnie prawicowej i lewicowej, a także treningów dla służb monitorujących środowiska skrajne. Jest to obszar, w którym działać powinno zarówno państwo na poziomie centralnym i regionalnym jak i organizacje pozarządowe.

• Nie ma jednego instrumentu przeciwdziałania skrajnościom. Efekty przynieść może jedynie równoczesne i długofalowe prowadzanie działań na różnych płaszczyznach życia społeczno-politycznego. Konieczne są także dalsze pogłębione studia jakościowe ukazujące jak poszczególne państwa radzą sobie z partiami i środowiskami skrajnymi oraz wymiana tych informacji pomiędzy naukowcami, politykami, instytucjami państwowymi i pozarządowymi.

Pozwalamy, żeby na ulicach miast demokratycznych krajów, w imię swobód demokratycznych odbywały się parady nienawiści i nietolerancji. To zły znak. I to nie jest demokracja, bo demokracja nie polega na przyzwoleniu na zło, nawet najmniejsze, bo ono może nie wiadomo kiedy urosnąć.

Marek Edelman

Od kwietnia 2012 r. do kwietnia 2013 r. Stowarzyszenie Otwarta Rzeczpospolita realizuje projekt poświęcony problematyce organizacji i ruchów skrajnych obecnych w demokratycznych państwach i społeczeństwach, finansowany ze środków Trust for Civil Society in Central and Eastern Europe. Podjęcie tej problematyki wydaje się, w świetle obserwowanych w ostatnim czasie wydarzeń, konieczne i coraz bardziej naglące. Aktywność grup skrajnych, radykalnych, posługujących się nie tylko nienawistną retoryką, lecz również podejmujących działania sprzeczne z zasadami i duchem demokracji, narasta w wielu państwach europejskich. Polska nie jest wolna od tej niepokojącej tendencji, a naszym zadaniem i obowiązkiem jest podjęcie jak najszerszych działań na rzecz jej zahamowania. Badania prowadzone w ramach projektu będą zatem w szczególności nastawione na opisanie postaci i skali występowania takich ruchów i organizacji w Polsce oraz w wybranych państwach europejskich, ocenę dotychczasowych metod przeciwdziałania im, jak również określenie sposobów zwiększenia ich skuteczności.

ISBN 978-83-64083-28-0

www.otwarta.org